

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Intelektualų vaidmuo atkuriant Lietuvos valstybę

2012-03-09

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Lietuvos valstybė

AUTORIUS: Kornelijus Platelis

DATA: 2012-03

Intelektualų vaidmuo atkuriant Lietuvos valstybę

Kornelijus Platelis

Lietuvos valstybė 1990 metų kovo 11 d. neatsirado iš nieko. Ją atkuriant neakivaizdžiai dalyvavo ir knygnešiai su daraktoriais, ir Vasario 16-osios akto signatarai, ir tarpukario Lietuvos visuomenė, ir rezistencijos dalyviai, ir visi žuvusieji sovietiniuose lageriuose bei tremtyje, o jau tiesiogiai – didžioji dauguma Lietuvos ir išeivijos žmonių. Sukurti šiuolaikinę teisinę, demokratinę valstybę – be galo sunkus, didelio išmanymo bei intelektualinių pastangų reikalaujantis darbas. Kaip jį atliko lietuvių intelektualai? Šia tema padiskutuoti redakcija pakvietė istoriką VDU Istorijos katedros profesorių habil. dr. EGIDIJŲ ALEKSANDRAVIČIŲ, filosofą VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentą dr. KĘSTUTĮ GIRNIŲ, semiotiką VU A. J. Greimo centro profesorių habil. dr. KĘSTUTĮ NASTOPKĄ, filosofą Lietuvos kultūros tyrimų instituto Šiuolaikinės filosofijos vyriausiąjį mokslinį darbuotoją profesorių dr. ARŪNĄ SVERDIOLĄ. Pokalbį vedė „Literatūros ir meno“ vyriausiasis redaktorius KORNELIJUS PLATELIS.

K. P. Kalbėdami apie naujausių laikų mūsų minties istoriją, galėtume skirti du etapus: maždaug iki 1988 metų, kai buvo klojami teoriniai valstybingumo ar bent laisvesnio mąstymo čia, Lietuvoje, pagrindai, ir jau po 1988-ųjų, kai atsirado galimybė viešai kalbėti, imta suprasti, jog teks pradėti kurti savo valstybę... Taigi – intelektualai Tėvynėje ir išeivijoje.

E. A. Kadaisė Vytauto Kavolio buvo užmegzta intriga: imti dėstyti intelektualinę lyginamąją istoriją... Esu tai apmąstęs ir pirmiausia mano reakcija į šį klausimą: tai didelė ir jau tolima istorija. Mūsų žinios – jei turime galvoje disciplinuotą šių reiškinių atpažinimą ir paaiškinimą – nėra gausios. Vaikščiojame kaip liudytojai, turėdami užfiksuotas atminties skaidres...

K. G. Iš dalies iškreiptas...

E. A. ...iš dalies iškreiptas, o sisteminių tyrinėjimų iš esmės neturime - nei išeivijos, nei mūsų pačių. Mūsų pačių intelektualinio potencialo studijavimas, supratimas ir papasakojimas šiandien yra komplikuoatas, kadangi mūsų intelektualinis procesas buvo gana chameleoniškas. Pamažu laisvėjome, bet tokio gryno intelektualinio rašytinio produkto, kur būtų keliamos didelės idėjos, idėjų kritika ir keitimasis jomis, kur būtų rutuliavęsi principiniai pasaulėžiūra grįsti tekstai, turėjome nedaug. Išeivijoje kitaip - ten gausu atvirų tekstų, kuriuos galima tyrinėti. Redakcijos intenciją supratau kaip raginimą kalbėti tarsi apie nepasibaigusią dabartį, kad viskas dar yra čia pat. O aš kaip šio toks intelektualinės istorijos tyrinėtojas nė velnio negaliu pasakyti artikuliškai - manyje, šiuo atveju, disciplinuotą tyrinėtoją persveria atsiminimų nešiotojas. Bet publikacijos spaudoje rodo, kad pribrendo reikalas apie tai kalbėti, atmintį reikia gaivinti, diskutuoti.

K. G. Pirmieji žingsniai jau yra. A. Ramonaitės ir J. Kavaliauskaitės knyga „Sąjūdžio ištakų beiėškant“, nors ne vien apie intelektualus - vienas pirmųjų mėginimų pateikti Lietuvos vėlyvųjų sovietinių metų kiek platesnį skerspjūvį.

E. A. Pakeliui ir keletas disertacijų. Vienas B. Genzelio doktorantas filosofas ir minties istorikas rašo disertaciją apie pasyvųjų priešinimąsi vėlyvaisiais sovietiniais metais. Tai jau perspektyvos...

K. G. Perspektyvos buvo jau 1988-aisiais, Sąjūdžio laikais.

K. N. Norėčiau pažymėti ir kitą dalyką. Bėda, kad stinga tyrinėjimų, viskas tarsi folkloro lygmeniu - kas prisimenama, pasakojama, bet dar baisiau, kad ir tas folkloras pamiršamas ir kad net prieš porą dešimtmečių rašytų tekstų, kaip rodo „Kultūros barų“ publikacija, jaunoji karta visiškai nemoka skaityti - istorinė amnezija stiprėja. Net nereikia išsitraukti to, kas yra po ranka - daromos tuščios spekuliacijos. Mes dabar nepadarysim kokio naujo žingsnio minties istorijoje, bet turime nors priminti tai, kas buvo. Manau, kalbėdami apie išeivijos intelektualus, galėtume atsigręžti ir į ankstesnį laiką. Juk išeivijoje yra ta vyresnioji karta, kuri išvažiavo „su Lietuva“ ir joje pasiliko, ją tęsė užjūryje ir kitur už „geležinės uždangos“. Čia buvo aiškiai nepripažįstama Sovietų Lietuva, atsisakoma su ja dirbti. Bet yra kita linija - rezistencijos, susiformavusios Antrojo pasaulinio karo metais, tąsa. Greimo pavyzdys, manau, šiuo atveju yra iškilus. Keturis mėnesius prieš Greimo mirtį prancūzų „Le Monde“ išspausdino interviu, kuriame jis išsakė, kaip jautėsi tarp „dviejų išlaisvintojų“: iš pradžių „išlaisvino“ rusai, vėliau - vokiečiai. „Tąsyk pajutau, kad esu europietis. Dvi armijos kovojo viena prieš kitą, o aš buvau joms abiem reikalingas. Apstulbęs bandžiau suvokti šį absurdą - štai vėliau iš kur ta europietiško nuojauta, kurios prancūzai nesugeba suprasti arba kurią pamiršo.“ Greimas dalyvavo antinacinėje rezistencijoje, priklausė Lietuvos Laisvės kovotojų sąjungai, redagavo „Laisvės kovotoją“. Jis pabrėžė situacijos absurdiškumą, bet klausė: Ko mes siekiame? Kovoame prieš nacius tam, kad grįžtų rusai... Pasak Greimo, tai Don Kichoto situacija.

E. A. Arba, tarkim, Valiulis, kai jį tardė kagėbistai, sakė: „Mes kovojome prieš nacius“, jam atsakė: „Nepūsk mums miglų, jūsų kova prie nacius buvo tik metodas kovoti prieš rusus...“

K. N. Antinacinė rezistencija peraugo į antisovietinę rezistenciją, kurioje Greimas vėliau dalyvavo jau iš anapus sienos. Galima prisiminti ir Santarą-Šviesą, jaunesnę kartą, brendusią išeivijoje, kaip ir Greimas, turėjusią vakarietišką situacijos viziją. Nuosekliai dėstant išeivijos „ešelonus“, reikia paminėti vėliau emigravusius „sovietinio elito augintinius“ – tarybinio himno autoriaus sūnų Tomą Venclovą ir Sniečkaus augintinį Aleksandrą Štromą... Apibūdinant juos pagal „klasikinę kilmę“, pamiršamas jų apsisprendimo žingsnis – jie juk tapo rezistentais!

E. A. Jie nesiejami su, tarkim, A. Koestleriu, G. Orwellu, kurie lygiai taip pat po įtikėjimo kairiaja utopija, pamatę tikrovę, staiga pasuko kita kryptimi.

K. G. Keturi penktadaliai išeivių nesuprastų pasakojimo, pradėto Greimu, pereinant prie Santaros ir baigiant Venclovą. O teiginys, kad santariečiai buvo europiečiai apskritai netikslus – jie, kaip ir visi kiti, buvo dalis išeivijos kaimo: viskas sukosi apie Lietuvą. Vytautas Kavolis iš jų buvo vienintelis, skaitęs pasaulinius tekstus, domėjęsis intelektualiniu gyvenimu...

E. A. Juozas Girnius taip pat skaitė... [juokiasi]

K. G. Kalbu apie tai, kad Santara-Šviesa vėliau praplėtė savo akiratį. Bet ilgą laiką santariečių pagrindinė veikla buvo lietuvių literatūros analizė. Juk ryškiausi jų žmonės – Kostas Ostrauskas, nepaprastai šviesus žmogus, skaitęs pasaulio literatūrą profesorius Rimvydas Šilbajoris, dramaturgas Algirdas Landsbergis... Turiu patikslinti ankstesnę savo pastabą. Visi šie žmonės domėjosi, kas vyksta Vakarų intelektualiniame pasaulyje, bet tai neatsispindėdavo jų lietuviškuose raštuose. Pažiūrėjęs į Santaros suvažiavimų programą, pamatytum, kad viskas sukosi apie lietuvišką tematiką ir itin didelis nuošimtis temų – grynai literatūrinės. Nebuvo daug nei filosofų, nei istorikų... Net „Akiračiai“ atsirado atsiribojant nuo savotiško uždarmo, norint komentuoti kasdienį išeivijos gyvenimą...

K. N. Nesakyčiau, kad jie buvo tokie jau filologai kaip mūsų XIX amžiaus tautinio sąjūdžio dalyviai. Istoriniai dalykai jiems irgi rūpėjo.

E. A. Bet įtariu, kad Kęstutis Girnius kalbėjo ne apie siaurą domėjimosi kryptį, bet apie tai, ką aptariame ir šiame pokalbyje – intelektualinę kultūrą. Nors 1950–1960 metais būta tekstų, kur rašoma apie intelektualų dilemas, nė vienas iš tų žmonių, kuriuos minėjom, savęs intelektualu nebūtų pavadinęs. Akivaizdu, kad iškart po karo pagrindinį intelektualinį krūvį ant savo sprando nešė visai ne liberaliosios, o katalikiškosios srovės žmonės. A. Maceina, J. Brazaitis, vis labiau įsibėgėjantis J. Girnius, „Aidai“. Šešto dešimtmečio viduryje ir Kavolis pripažino: mes intelektualinės kultūros rimtų darbų, pačių idėjų svarstymų nesam pradėję – išskyrus katalikiškosios srovės branduolį. Iš tiesų išeivijoje Greimo ar vėliau priaugusios santarietiškos jaunuomenės reikšmė, vaidmuo – mažumos, nepopuliariųjų „agentūra“. Dauguma buvo kitame sparne, taip pat užsiangažavusi idėjų generavimui, jų svarstymui, ypač – mąstymui apie tai, kas dabar su Lietuva darosi, kas jos laukia, jei užtruks okupacija, ir ką mes galime padaryti, kad turėtume, su kuo grįžti, kai išauš naujas laisvės rytojus. Vyresniesiems suprantant: mes jau negrįšim (Biržiškos karta tai diagnozavo gana anksti), bet galbūt mūsų intelektiniai vaisiai grįš – išprievartautos Lietuvos visuomenės labui.

K. G. Taip ir buvo formuluojamas klausimas: ar mes, išeiviai, palikom Tėvynę sunkiausią valandą, tiesiog pabėgome – ar pasitraukėme, kad padarytume tai, kas Lietuvoje neįmanoma. Ilgą laiką – iki šeštojo dešimtmečio pabaigos – daug dėmesio kreipta į kultūros lygį. Štai „Literatūros lankai“ iškart atsiskyrė nuo B. Brazdžionio – esą jo dirbtinė patriotinė poezija patinkanti masėms, bet nepatenkinanti suvokiančiųjų, kad būtina padėti Lietuvai ir jos kultūrai bręsti. Tada – apie 1957–1958 m. – kilo plačios diskusijos apie kultūrinį nuosmukį, kuriuose mano tėvas aktyviai dalyvavo. „Aiduose“ pasirodė daug tekstų, pasisakyta prieš kičą lietuvių literatūroje, mene – buvo aiškiai sakoma, jog mes negalime sentimentaliai tapatintis vien su šokančia, dainuojančia tauta, reikia kurti atitinkamai aukšto intelektualinio lygio kūrinis.

A. S. Norėčiau grįžti prie mūsų užmiršimo ir nežinojimo, kas ir kaip intelektualiai paruošė mūsų aksominę revoliuciją. Gal yra kita to nežinojimo priežastis – gal ir nebuvo jokie intelektualinio paruošimo, jokie teorinio galvojimo apie valstybę, jokie projekto? Ar tikrai nenorime dabar retrospektyviai pagaminti tą perspektyvą – iš nieko? Yra socialiniai organizmai, kuo puikiausiai apsieinantys be galvos – galimas daiktas, kad mūsų socialinis organizmas klesti ir be jos. Toks išpūdis kyta, tiek kalbant apie vėlyvąją Tarybų Lietuvą, tiek apie dabartinę nepriklausomą Lietuvą: galvos nėra ir jos nepasigendama. Galima klausti, ar išvis būta ir esama kokio nors intelektualų vaidmens?

Arūnas Sverdiolas ir Kęstutis Nastopka
Astridos Petraitytės nuotrauka

K. N. Bet Kęstutis Girnius priminė, kad ten jau buvo rūpinamasi intelektu...

E. A. Tik viena replika, atsakant Arūnui. Kalbėdamas apie tiriamojo žvilgsnio būtinumą, gink Dieve, nemanau taip optimistiškai, kad tai viską išspręstų. Tai yra tam tikras kuklumas, užtvirtinant minimalizmą: mūsų žinios ribotos, ribotos galbūt ir todėl, kad mažai ko būta. Galbūt ir diskusiją galėtume užbaigti sakydami: realiai intelektualų vaidmens, kaitinant mūsų Dainuojančią revoliuciją, nesijautė... Tai, kuo jie reiškėsi, jokių būdu nebuvo intelektualinė kultūra. Nepaneigsi, kad apsišvietę žmonės, menininkai, kultūrininkai ėjo į pirmąsias Sąjūdžio gretas, buvo Inicijatyvinėje grupėje – reikia lenkti galvą prieš juos, bet abejotina, ar tai intelektualinė funkcija. Mūsų Dainuojanti revoliucija nei siūlė, nei svarstė labai sudėtingų sąmonės produktų, nei mėgo tuos, kurie tai darė.

A. S. Šioje socialinio organizmo be galvos istorijoje, regis, buvo išimtis – pati

revoliucija. Staiga tuo momentu intelektualai ėmė dalyvauti, jie buvo svarbūs ne šiaip kaip patriotiškai nusiteikę asmenys, bet būtent savo intelektualiniu potencialu. Trumpas pavyzdys. Sąjūdžio laikais į Vilnių buvo atvažiavęs – dar per Maskvą – toks kanadietis politologas. Susiradęs mane paprašė, kad nuvesčiau į Sąjūdžio būstinę. Nuėjome kaip tik pietų pertraukos metu, visi buvo išsivaikščioję, didžiulis stalas apverstas popieriais, o per vidurį gulėjo Aristotelio „Politika“ rusų kalba... Kanadietis tai pamatęs išsižiojo. Ten, kur žmonės techniškai įgudę artikuliuoti savo visuomenines programas, rutiniškai studijuoja politologiją – visuomeninio judėjimo vadovai tokiu dinamišku momentu Aristotelio turbūt nebeskaitytų. O čia, Sąjūdžio sukuryje, pačiame štabe – prireikė... Tuo metu pradėta teoriškai galvoti apie valstybę, nes to prireikė.

K. G. Neseniai viename renginyje, rodos, Ozolas minėjo, kad Kanto raštai buvo išspausdinti 30 tūkstančių tiražu ir viskas išpirkta.... Įsivaizduoju, kad skaitė gal kokie šeši žmonės – juk Kantas beveik neįkandamas. Žiūrint iš šalies – beveik taip ir aš žiūrėjau – Lietuva turėjo įdomų pagrindinį judėjimą, čia buvo daugiau pagrindžio leidinių (skaičiuojant vienam gyventojui) nei bet kurioje kitoje tarybinėje respublikoje. Aktyvus disidentinis judėjimas – buvo nuteistų disidentų, veikė Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komitetas, Helsinkio grupė... Bet šiame pagrindžio judėjime visai nebuvo intelektualų. Pavyzdžiui, disidentai, nuėję prašyti pagrindžio spaudai teksto pas pažangesnį intelektualą, išgirsdavo: „Negaliu, atpažins mano braižą...“ Kai čia, Vilniuje, už Katalikų kronikos platinimą buvo teisiamas S. Kovaliovas, atvyko S. Sacharovas, kai kurie kiti kitaminčiai iš Maskvos – stengėsi patekti į teismo salę. Kai lietuviai disidentai buvo teisiami, nė vienas Lietuvos inteligentas neatėjo parodyti solidarumo. Arba tos kalbos apie „rašymą į stalčių“ – atėjo 1988-ieji, stalčiai buvo tušti. Bet, šiaip ar taip, 1987–1988 metais situacija pakito, inteligentai pradėjo eiti į viešumą, kalbėti. Įvyko man nesuprantamos metamorfozės. Pavyzdžiui, aiškiai atsimentu puikią istoriko Gedimino Rudžio kalbą dėl Molotovo-Ribentropo paktų; akimi permetęs serijos „Jaunųjų istorikų darbai“ sąsiuvinius žiūriu – jis rašė apie komjaunimą, buvo – gal ir šalia kitų sričių – komjaunimo specialistas. Kyla klausimas, kaip žmogus, kuris buvo pasirinkęs tokią sritį, kur visi atsakymai beveik aiškūs, staiga pradeda kitaip kalbėti. Manau, kad 1986–1988 metais turėjo įvykti lūžis, nebuvo taip, kad žmogus vienaip galvojo privačiame gyvenime, tik nieko nesakė, o kai išlaisvėjo, prabilo.

K. P. Nebent tik poezija paskutiniu metu sovietiniu dvidešimtmečiu galėjo pasakyti daugiau savo ezopine kalba. Reikšti idėjas buvo įmanoma tik savo butukų virtuvėse. Bandymų pritaikyti Ezopo kalbą filosofijai, literatūrologijai, pagaliau prozai taip pat būta, tačiau jie nepuoselėjo intelektualinės kultūros, greičiau – atvirkščiai.

K. G. Bet ar buvo mėginama? Pavyzdžiui, A. Zalatorius, kai lankėsi išeivijoje, rodos, 1988-aisiais, dar Sąjūdžiui neprasidėjus, kalbėdamas apie vieną J. Apučio apsakymą pasakė: „Čia gal pasakyta ne visa tiesa, bet nėra nė lašo melo“, tai jis minėjo kaip išimtį, o ne normą.

E. A. Kadangi, matyt, nepretenduojame savo pokalbyje atrakinti visų durų vienu raktu, kyla pavojus, kalbant apie antisovietinę energiją, vaizdinius, poeziją, sutapatinti tai su intelektualine kultūra, tačiau mes esame tik intelektualinės kultūros prieigose. Intelektualinė kultūra reikalauja mąstyti idėjas ir tikrovę tiesiai – ji be rašto kultūros negali egzistuoti, o mūsų visi intelektualumai nutekėjo begeriant šnapsą virtuvėje...

Mes beveik nieko nepalikome rašto pavidalu, šaltiniais, kuriuos vėliau būtų galima tyrinėti. Mes galime kalbėti apie antisovietinę energiją, laisvėjimą, bet be intelektualinio antstato, be idėjų, žiūrint toli į priekį, svarstymo. Bet 1988-ųjų lūžyje reikia pastebėti - be atskirų kultūrinėje spaudoje prasimušančių tekstų - „Sietyną“, pradantį visiškai nepriklausomą naują spaudą, o joje jau aiškiai matėsi intelektualinio turinio tekstai, tik dauguma jų - nukreipti į sovietizmo kritiką, sovietinės sistemos ir mentaliteto atpažinimą; toliau galime eiti iki „Šėpos“ teatro satyrų... Lietuvių intelektualinis potencialas, koks jis buvo sukauptas, stipriai išsirutuliojo sovietizmo, to, nuo ko mes vaduojamės, kritikai - tai ir didžiausias intelektualų nuopelnas. Kokių nors ateities perspektyvų - konstitucinės santvarkos, mūsų valstybinio statinio formos, visuomenės laisvių ir žmogaus teisių ir pan. - tekstuose beveik nepalikome.

A. S. Bet juk taip ir turėjo būti. Kaip galima kalbėti apie perspektyvą, nesukritikavus buvusios situacijos. O grįžtant prie to, ką sakė Kęstutis Girnius - nenorėčiau sutikti, kad žmogus, galvojęs vienaip, tam tikru metu pradėjo galvoti kitaip. Man rodos, judesys buvo asimetriškas: užspaustos po šluota pelės slapukavo, rašė apie komjaunimą ir dar velniai žino apie ką, o kai pasidarė įmanoma, pradėjo kalbėti tai, ką iš tiesų manė. Žinoma, buvo tokių, kurie galvojo taip, kaip rašė, bet tai visiška mažuma - tie principingi, tokie kaip Burokevičius ir keli kiti komunizmo gynėjai.

K. N. Tie, kurie rašė, kaip galvojo, iš tikrųjų visai negalvojo...

A. S. Burokevičius buvo katedros vedėjas, sociologiškai kalbant - intelektualas.

K. G. 1944 m. rudenį bene visi prancūzai sakė: „Buvome rezistencijoje.“ Netgi toks Sartre'as, kuris vokiečių laikais skelbė savo darbus, statė pjeses teatruose, vaizdavosi dideliu rezistentu. Jo draugai jį gynė sakydami - jis praktikavęs „atvirą slaptumą“... Reikia labai skeptiškai vertinti tokius impresionistiškus pasakojimus. Jei gana atvirai žiūrima į tai, kas vyko Lietuvoje 1940-1941 m. - pripažįstama, kad buvo blogų dalykų padaryta, tai laikotarpis tarp 1970 ir 1990 m. vertinamas pro apologijos prizmę.

A. S. Taip, dabar kone visi skelbiasi rezistentais. Tačiau kas galėtų būti atsvara tam, ką pavadinai impresionizmu? Kultūros istorikas, nagrinėdamas tekstus, nelengvai supras, ar tai buvo tikros žmogaus pažiūros, ar ne. Tačiau gyva patirtis smarkiai koreguoja žinojimą. Tiesiog supranti, kaip tada iš tiesų buvo.

E. A. Vis dėlto mes neturim maišyti intelektualinės kultūros raidos klausimų su visa antisovietine ar prosovietine rezistencija - ne bet kokios atminties formos laikytinos intelektualiniu procesu. Laikyčiausi intelektualinės kultūros apibrėžimo - tai visuomenės tik didžiųjų idėjų kritikos, ginčų ir pan. plotmė. Net jei intelektualai tokiais savęs nevadina, o yra atpažįstami ir apšaukiami iš išorės, galime teigti, kad intelektualinės kultūros *par excellence* iki 1990 m. turime tik vos vos pastebimus požymius. Jei virtuvėse kalbėdavome ir rimtus dalykus, deja, intelektualine kultūra laikytina tik tai, ką galėjome viešai išreikšti - o beveik nieko neišreiškėme. Dėl to geriau kreipti pokalbį į išėiviją, kuri iš tikrųjų atliko vienintelį intelektualinio turinio kūrimo ateičiai darbą.

K. N. Ne visai sutikčiau, kad intelektualai yra tik tekstų rašytojai. Skaitymas irgi yra

intelektualinis darbas. Rašėm tiek, kiek galėjom parašyti, bet patys nuėjome intelektualinio pažinimo kelią. Tarkim, Arūno Sverdiolo knygoje „Kultūros filosofija Lietuvoje“ (1983) nieko nerašoma apie rezistenciją, bet pati minties pateikimo forma yra rezistencinė. Aš pats turėjau iliuzijų, tikėjau socializmu „žmogišku veidu“ iki pat 1968 metų. Mano mąstymą veikė ir išeivijos intelektualai, kurių darbai pasiekdavo. Intelektualai brendo tuo laiku ir atėjo subrendę, kai prasiveržė Dainuojanti revoliucija. Tam brendimui nemažą vaidmenį turėjo abiejų sparnų išeivija. Pradžioje iškėlęs Santarą-Šviesą, jokiū būdu nenuneigiu kito, katalikiško, sparno. Jie ten tarpusavyje įnirtingai ginčijosi, bet tai nesvarbu – Nepriklausomybės klausimu skirtingomis taktikomis siekta to paties. O tarp Lietuvos intelektualų plito ir A. Maceinos, ir V. Kavolio darbai, svarbus buvo ir Santaros-Šviesos atsigrėžimas „veidu į Lietuvą“, prisiimant „krepšininkų“ (kaip sakė L. Mockūnas) misiją – krepšiais vežta literatūra. Nemažai ir aš jos gavau, ir tai esmingai paveikė mano intelektualinę biografiją.

K. G. Grįšiu prie „Sietyno“... Manau, ir jame buvo kritikuojama sovietinė santvarka – vieną kartą reikėjo viešai pasakyti, kad visa tai melas. Bet jame buvo ir ta dalis, pavadinta „Tąsa“ – gražinami išeivijos tekstai, kurie galbūt nebuvo prieinami; jų priminimas, tęstinumo pabrėžimas buvo labai reikšmingas. V. Daunio almanachas „Veidai“ buvo leidžiamas iš dalies oficialiai. O „Sietynas“ kategoriškai apsisprendė būti „anapus cenzūros“.

K. N. Tai jau buvo 1988-ieji...

K. G. Tas tiesos kalbėjimas apie sovietinę sistemą buvo svarbus. Tarkim, Molotovo-Ribentropo paktą išeivijoje visi žinojo, bet Lietuvai reikėjo apie tai pasakyti. Ir daugiau buvo tokių „senų tiesų“, kurios turėjo būti viešai išsakomos ir kurias galėjo pasakyti tik inteligentai. Kūrybinis tiesos sakymo proveržis buvo svarbus mobilizacine prasme.

Pabaiga kitame numeryje